

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**ITINERARI[I] || ITALIAE || RERVMQ. ROMANARVM || LIBRI
TRES ||**

Schottus, Franciscus

Antverpiae, 1600

Pvteoli.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-70633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-70633)

multiformes atque sublimes columnas, arborum magnarum ramosos truncos, centaurorum ac gigantū monstrosa corpora temerè cadendo fabricarūt. Ingredere speluncas obscuras, vel potius cæcum labyrinthū cum tædis; inuenies affatim, quibus indagatorem rerum secretarum animum pascere & satiare poteris. Sed lumen obserues oportet diligenter, ne vespertilionum ingruentium crebro volatu suffocetur; quorum aliquot milia in iis antris stabulantur, atque dum lucem diurnam fugiunt; eò se, tanquam in tuta castra recipiunt.

Tum colles Leucogæos, & in eorum circumquaque radicibus diuersas medicatorum fontium ac balneorum scaturigines, vaporaria, cryptasque perlustrans, per veteris coloniae ruinas latè patentes perges Puteolos.

P V T E O L I.

Florente Romano Imperio, fuit ille maritimus tractus Capaniae circum *Cumas, Misenum, atque Puteolos*, propter cæli temperiem, situs amoenitatem, aquarum salubrium copiam, agrorumque summam fertilitatem nobilissimus; ideoque frequentibus, & penè contiguis optimatum prædiis, principumque virorum sumptuosissimis villis vbique locorum excultus renitebat. Nec vlla pars Italiae prouinciarum-
 ne Imperij Romani visa fuit accommodatior ad earum spolia dilapidanda, vel ad opes orbis terrarum effundendas: quàm ille Campanus ager à Capua Neapolim, vltimusque protensus, atque inde per littus vsque Cumas recurrens; vbi *Liberi Cereris*q; certamen esse dicitur: in cuius ora maritima atque insulis vicinis luxus atque deliciarum illecebræ Sirenum domicilia atque diuersoria constituerunt in antiquissimis

R

poëta-

poëtarum fabulis. Quapropter etiam non isep-
 ptè veterum poëtarum quidam non postremi
 volunt, non in *Ogygia* Thebanorum, vel *Lacini*
 promontorij, sed in *Puteolani* littoris insula
 contigisse, quæ de *Vlysse* & *Calypsone* nym-
 pha narrantur. Hæc autem dea nomen à cul-
 tu & deliciis obtinuit, quam & *Homerum* *ῥυ-
 φην εὐπλοκάμην* appellat, quasi pulchris cin-
 cinnis bene comptam. Nil etiam *Puteolano* li-
 tore cultius, deliciosumue magis; mari quoque
 nil hospitalius esse solet: vt ibi *Vlysses* cum
 nympa diuersatum peregrinationis ac fumi
Ithacensis immemorem hæsisse fingant, cuius
 item apud *Dionem Cassium*, atque *Philostrat-
 um Lemnium* in *Apollonij* vita mentionem fa-
 ctam inuenio. Et quamuis in præsentiarum
 ibidem omnia sint ruinis oppleta, nec non bel-
 lorum temporumque iniuriis prostrata iaceant:
 infinita tamen sunt, quæ non perfunctoriam,
 sed diligentem considerationem flagitant ab
 iis, qui ex antiquarum artium & historiarum
 indagacione fructus aliquid consequi volunt.
 Iam verò *Puteoli* iuxta litus ad sinum maris im-
 posita colli ciuitas est: quæ licet non inelegans
 aut exigua sit; nulla tamen ex parte respondet
 opulētia, vel amplitudine veteri colonix: quem-
 admodum ex viis silice fratis, & publicorum
 ædificiorum fundamentis colligimus. Huius
 enim partem iam occupauit haud exiguam
 mare; magnam terræmotus & bella sepeliere.
 Antiquissima fuit olim Græcorū colonia, *Tar-
 quinio Superbo* regnante per *Sameos* condita in
 fine Olympiadis *LXII*. sicut *Eusebius* in *Chro-
 nico* prodit, & *Stephanus Buzantius* astipulatur
 in urbium onomastico. Cum scilicet *Samio-
 rum* resp. tyrannide premeretur trium fratrum,
Polycraus, Syli, & Pantagnostus. Tum & *Pytha-
 goras Samius* fugiens relicta patria manebat
 apud

apud Crotoniatis potentes Italiae populos, atque princeps nouam philosophiam, quam *italicam* appellarunt, inuehens, admodum clarus habebatur. cuius legibus Italiae Graecorum ciuitates reformatae per trecentos eius discipulos, ut Diogenes Laertius scribit, aristocraticam in rebus publicis administrationem acceptarunt, feliciterque per aliquot saecula continuarunt. tum & hanc *Samiorum* coloniam a iustitiae principatu, ac sanctissimo Imperio *Dicaarchiam* nuncupatam uolunt: quo nomine Graeci scriptores omnes illam appellarunt, ac saepius etiam Graecorum exemplo Latini. Strabo *Dicaarchiam* aliquando *Cumanorum* emporium fuisse scribit, appellatamque dein a Romanis *Puteolos*, vel a *puteorum* frequentia; vel ut aliqui uolunt, ab aquarum salientium *putore* sulphureo. In potestatem uero Romanorum uenisse constat Annibalico bello Capua obsidione capta, grauissimeque multata propter perfidiam, & ingratitude. Cui ius magistratum, atque libertas omnis adempta est; impositusque quotannis a populo Romano praefectus, qui ius diceret, anno urbis D. XLII. Tum oppida Campaniae plura, quod Annibalem armis defendissent, eandem fortunae conditionem subiere, sicut ex Liuiio manifestum fit. Itaque Sex. Pompeius nominat *Puteolos* inter decem Campaniae praefecturas, in quas praefecti iuris dicundi quotannis a populo Romano creati mittebantur. Lege Acilia deinde post annos xvii. eo colonia deduci ciuium Romanorum coepit inter quinque maritimas, quae lege eadem tribunitia tum deductae sunt, anno urbis D. LIX. ut Liuius auctor est. P. Scipione Africano II. & Ti. Sempronio cos. Velleius autem Paterculus tribus amplius lustris tardius deductam ex quorundam opinione tradit, additque non hoc plane tamen liquere.

Ceterum à Livio nil ferè discrepant Puteolana monumenta vetusta, quæ Neapoli quondam exscripsimus in ædibus Hadriani Guilernij, viri non minus humanitate summa præstatis, quam eruditione & antiquæ historiæ studio præclari. Vbi inter alia multa vidimus; vnam ex marmoreis tabulis, in quibus publicorum operum in eadem colonia faciendorum lex architectonica secunda legebatur, quæ Publo Rutilio Ruffo, Cn. Mallio Maximo coss. lata fuerat, vrbis anno D C XLIX. sicut Capitolini Fasti demonstrant. Atque is fuit rum annus deductæ coloniae Puteolanae nonagesimus, vt in iplo capite legis ostendunt hæc verba:

AB. COLONIA. DEDVCTA. ANNO. XC.
 N. FVFDIO. N. F. M. PVLLIO. DVO. VIR
 P. RVTLIO. CN. MALLIO. COS
 OPERVM. LEX. II.

Ex quibus liquidè cõstat, eius coloniae deductæ primum annum fuisse M. Porcio Catone, & L. Flacco coss. vrbis D LVIII. quam Livius anno sequenti D LIX. deductam dicit, Augustus deniq; bellis ciuilibus victor, cum pace parta Ianum clausisset, & veteranis militibus præmia daret, inter duodetriginta colonias, quibus, vt Suetonius ait, Italiam frequentauit, & Puteolos coloniam militarem fecit. Idipsum nobis ex Frontini fragmento *de coloniis militaribus* manifestum fit. Nimirum Puteolos ab Augusto deductam, & coloniam Augustam appellatam tunc esse; agrum eius in iugeribus veteranis & tribunis legionariis assignatum fuisse: iter tamen vno latere pedum xxx. populo deberi. Ex prædictis autem liquet eius coloniae antiquitas, in eamque sæpius deductos vel adscriptos esse colonos: quapropter iam dudum suspectus mihi fuit Taciti locus *Annalium*

lib.

lib. xiiij. tanquam truncus & malè multatus per
 librariorum ignauiam : quem optarem doctos,
 ac in primis Iustum Lipsium, pensitare, & excute-
 re diligenter, qui nunc temporis præclaram in
 illo auctore restituendo illustrandoque nauat
 operam. Etenim in actis anni vr̄bis D C C C
 XII. Nerone Aug. 17. & Cossio Lentulo coff.
 legimus hæc Taciti verba : *At in Italia vetus
 oppidum Puteoli ius colonia, & cognomentum à Nerone
 adipiscuntur.* Et nil addit præterea, quasi non an-
 tea ius habuissent, quod tamen ante annos
 CCXL. Puteolanis fuisse docuimus ex Liuiio.
 Sed cur non verius, per antitheton, vna, quæ
 deest, adiecta vocula, sic legeretur? *At in Italia
 vetus oppidum Puteoli nouum ius colonia, & cogno-
 mentum à Nerone adipiscuntur.* Nam cum prius
 colonia Augusta, tum etiam Augusta Neronia-
 na dici cœpit : vt nouum ius ac cognomentum
 tum etiam adeptæ fuerit. Nec explicat Tacitus
 causam tum deductæ coloniae, vel qui nam eò,
 vel quale nam ius adepti fuerint; vt plura deef-
 se videantur. Etenim, *At*, copula discretiua su-
 periorum dictorum, ac differentias rerum no-
 tans; & dein particula (non tamen) in medio
 sequentis periodi, truncum esse locum osten-
 dunt; cum intuentibus nebulas offundant, at-
 que scrupulos diligenter excutientibus moueât:
 qui nescio an auferri rectè possint, nisi in hanc
 ferè sententiam totum illum orationis circui-
 tum suppleamus. *At in Italia vetus oppidum
 Puteoli * nouum * ius colonia & cognomentum
 adipiscuntur * aequè cladem passi. Quæ irritum
 principis beneficium fecere coloni ex diuersis legio-
 nibus undecunque coacti. Numero licet frequentes,
 vt * veterani Tarentum & Antium adscripti,
 non tamen infrequentia locorum subuenere, dila-
 psis pluribus in prouinciis, in quibus stipendia ex-
 pleue.*

pleuerant. Atque eo modo discernetur per, *At,* copulam inter Laodiceæ Puteolorumq; fortunas; quarum viribum illa propriis viribus reuoluit, hæc verò nec suis, nec principis beneficio resurgere potuit, sicut nec Tarentum, nec Antium. Cuius etiam infelicitatis causas pulchrè Tacitus mox explicat. Sed examinent, inquam, locum docti, asteriscis notent hiatus; donec ex antiquis exemplaribus quid certius constet. Iam verò non diu post Neronem denuo *Puteolos* deductam coloniam Vespasianorum sub Imperio, rumque *Flauiam* appellatam fuisse, animaduerti ex antiquis eius colonie monumentis; quas ipse, cum ibi essem, diligenter exscripsi. Nam interea tunc repperi quadratum marmor ingens literis pedibus insculptum, ac marinis fluctibus diu pulsatum, veluti exesi docent vndeque characteres: in quo pars elogij adhuc extat plusquam tertia in arcu marmoreo quondam inscripti: quem gratitudinis ergò Colonia Flauia erexerat Antonino Pio Cæsari propter portus structuras, eius liberalitate restauratas. Fragmentum elogij paulò post adferam.

Puteolis in oppido atque vicinia, quæ visu digna, perlustra. in primis summum templum *D. Proculo* martyri nunc sacrum, quod olim Augusto Cæsari dedicarat opere Corinthiaco pulcherrimum Calpurnius: quemadmodum porticus in frontispicio tituli fragmentum testatur his verbis:

* L * CALPURNIUS. L. F. TEMPLVM.
AVGVSTO. CVM. ORNAMENTIS. D. D.

Quis autem fuerit hic Calpurnius L. F. quaeritur inter tot Calpurnios illustres sub Augusto, qui non infimæ sortis inter primos templum illi viuo dedicauit. Si coniecturæ locus, nemo meæ vicinior est eorum temporum; quàm *L. Calpurnium L. F. Piso Frugi*, qui post consulatum & prouinciam

trinciam in vrbis etiam praefectura successit.
 T. Statilio Tauro bis consuli, ac triumphali, &
 eandem sub Augusto Tiberioque viginti per
 annos administrauit, vt auctor est Tacitus An-
 naliū lib. v. qui patrem eius *Censorium* fuisse
 testatur. Quare non potuit non pater eius esse
 L. Piso tantopere M. Tullij oratoris facundia
 profcissus, quod in ipsius cōsulatu pulsus in exi-
 lium fuisset: qui *Censuram* gessit anno vrbis
 DCCIII. bellante cum Pompeianis Cæsare
 dictatore. Inter amplissimos enim honores plu-
 rimos gens *Calpurnia* duas tantum censuras ha-
 buit: quarum priore L. Piso Frugi, qui tribunus
 plebis legem primus *de repetundis* tulit, quod con-
 sulatum functus est anno vrbis DCXLV. & ante
 secundam iam dictam LVIII. vt *praefecti vrbis*
 ille pater esse non potuerit. Non tempus edax
 rerum, non hostiles iniuriæ tot sæculorum spa-
 cio soliditatem eius ædificij conuellere potue-
 runt. Nam ex quadris marmorum trabibus
 ita compactum est, vt vno ex saxo videatur, &
 vix iuncturas ostendat. At terræmotuum im-
 petus crebri nonnihil illud conquassarunt, vt
 tympani dexter deciderit angulus cum tituli
 parte, & scissuræ quædam videantur. Quare
 non puduit architectum operi ad vnguem fa-
 cto nomen suum adscribere, qui fuit L. Cocceius
 L. & C. *Postumiorum libertus Auctus*: vt in parie-
 te templi sinistro legitur his characteribus:

L. COCCIVS. L.

C. POSTVMI. L.

AVCTVS. ARCHITECT.

Aliæ, quæ plures ibidem ædes sacræ fuerunt,
 vel funditus interiire, vel grauiores passæ sunt
 iniurias. Templum Neptuni, in ea colonia
 magnificentissimum fuisse constat ex Cicero-
 ne, visunturque adhuc eius reliquæ magnæ ad
 ædem *D. Francisci*, vtpote testudines, arcus,

grossi, atque alti muri cum statuarum loculis. Sed omnia nunc columnis marmoreisque ornamentis suis nudata sunt. Apparent item non procul ab amphitheatro vestigia & ruinæ templi, quod opulentissimum extruxerat *Antoninus Pius Augustus Hadriano patri Imp.* mortuo Baiis in Ciceroniana villa, velut *Spartianus* auctor est. Ex eius ruinis statuæ pulcherrimæ plures, columnarum atque marmorum ingentia fragmenta proximis annis extracta sunt, cum *Nervæ*, *Traiani*, atque *Hadriani* Imperatorum elogiis: patris videlicet, aui, ac proavi. Quibus in diutorum numerum relatis, ibidem *Antoninus* sacrificia, agones, flaminum ac sodalium sacerdotia instituerat; unde & *Pij* cognomentum ipsum obtinuisse quidam opinantur, ut ex eodem *Spartiano*, & *Iulio Capitolino* discimus.

Templum Nympharum in litore maris extra Puteolos.

NYMPHARVM verò templum fluctus marinos, aut terræmotus absorbuisset verisimile est: quod extra Puteolos in litore maris fuisse *Domitiano Imp.* legimus apud *Philostratum Lemniū* in *Apollonij Tyanei* vita libro viij. Ex albo lapide constructum, & vaticiniis olim celebre scribit, in eoque fontem aquæ perennis fuisse, quæ nunquam summa crateris labra excedere, nec exhauriendo decrescere visa fuerat. Sed hæc cum infinitis aliis veterum monimentis iam interierunt. Fons tamen aquæ dulcis in mari ipso non procul à continēti apud viam Campanam exilit adhuc cum impetu vehementi; cuius scatebra in fundo pelagi tranquillæ ex arenis emicans spectaculo semper est, & ingentem cunctis præbet admirationem. An verò ibidem *Nympharum* templum quoque fuerit,

rit, videant antiquitatum studiosi. Nec adeo hæc absona veri coniectura Philostrati verba diligenter excutienti videbitur, referētis Apollonium Tyaneū apparuisse discipulis Damidi ac Demetrio extra *Puteolos* secus mare in templo Nympharum de dicti fontis natura disputantibus; vbi Calypsonis est insula, & contigisse feruntur, quæ de hac, & Vlyssæ narrantur in fabulis. Iam in coloniæ veteris ferè medio visitur adhuc amphitheatrum ex quadrato saxo per amplum & integrum penè. Quod quamuis terræ motibus non nihil deformatum, saxi quæ multis spoliatum sit, atque eius arena nunc aratro sæpius proscindatur: apparet attamen eius forma & magnitudo circumquaque protensa circulo oblongiore, quàm Cæsarum temporibus in usu fuit. Interioris enim aræ longitudo est pedes *CLXXII*. latitudo tantum *XCII*. quemadmodum Leander Albertus eandem dimensus est.

Amphitheatrum antiquissimum esse colligit Ferrans Lofredus Marchio Treuicinus, & ante libertatem à Cæsaribus oppressam extructum autumat; quandoquidem marmoris inscriptio vetus ibidem reperta est; quæ docet sub quibus consulibus *Puteolanorum* impensa publica restauratum hoc opus fuerit. Quam quidem inscriptionem videre mihi, quod doleo, non contigit.

Aqueductuum reliquiarum multarum, qui vel montes penetrabant vel ambiebant circumducti, sparsim vbi que locorum apparentur. Nec numerari facile possunt aquarum castella multiformia, partim integra, partim terræ motibus subuersa: quorum sunt subterranea pleraque, & admodum sparsa, labyrinthis per angiporras, & ostiola, semitasque flexuosas diuersimodè fabricatis inextricabilia sine lumine, funiculo,

aut peritissimo duce. Aquarum igitur dulcium copiam abundantem in litore, & illo maritimo tractu cultissimo maximis impensis Romanos olim congeffisse cognoscimus: quibus quod natura negavit, labor & industria semper & ubique suppeditarunt. Inscia veteris historię plebecula per vsus ignorantiam hæc similiaque ædificia nominibus ridiculis insigniuit; *piscinas mirabiles, centum cellas, & cryptas Traconarias* appellando. Nec minore macularunt ineptia fontium, thermarum, & hypocaustorum nomina: quæ inter Puteolos, Misenum & Cumas varij generis ac medicaminis efficacissimi aduersus morbos quoscunque numero vltra quadraginta reperiuntur. Ceterum nostri nunc non est instituti, singulatim hæc omnia persequi, cum Leander Albertus, & alij à me prius adducti, quæ rara, & visu digna in iis locis reperiuntur, locupletissimè iam dudum explicarint. Ad quos auidum huius cognitionis lectorem remittere satius videretur.

PORTVS ANTIQVI PVTEOLANI
descriptio.

DEtinent hic peregrinum spectatorem non immeritò tanta rerum miracula passim occurrentia. Nam exeuntibus ad litus, apparent à longè tanquam alti in vndis tumuli, vel colles aliqui Gigantea *veteris portus* opera: pilæ nimirum vastissimæ tredecim turrium quadratarum instar è mari exurgentes, fornicibus densissimis connexæ pontis in formam quondam omnes quæ fuerunt. Nunc verò tempestatibus, atque vetustate structuræ tam stupendæ soliditas diuulsa est; & cōcamerationes collapsæ multis in locis pilas ab inuicem seperarunt, vt ab vna in aliam non pateat transitus. Vniuersum opus
late